

KENTLEŞME

GAP BÖLGESİNDE
KENTSEL KADEMELENME

T.C.
BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

T.C.
BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

GAP BÖLGESİNDE
KENTSEL KADEMELENME

Aralık, 1993

İÇİNDEKİLER

- 1- GENEL YAKLAŞIM
- 2- PLAN DÖNEMİ SONU KENTSEL FONKSİYONLAR VE KADEMELENME
 - 2.1. 6.Kademe Merkez-Gaziantep
 - 2.2. 5.Kademe Merkez-Diyarbakır
 - 2.3. 4.Kademe Merkezler
 - 2.4. 3.Kademe Merkezler
- 3- SONUÇ

T.C. BAŞBAKANLIK GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI DOKÜMANTASYON MERKEZİ	
YER NO	76-B
DEMİRBAŞ NO	4924

T. C.
BAŞBAKANLIK
GAP
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI
DOKÜMANTASYON MERKEZİ
No :

1- GENEL YAKLAŞIM

İdaremiz adına, GAP Ulaşım ve Altyapı Hizmetleri Ortaklığı'nca yapılan "Bölgesel Faaliyetleri Konumlandırma Çalışması" sonuçlarına göre, proje dönemi sonunda (2005) GAP Bölgesi'nde beklenen alt bölge oluşumları ile çalışmada kullanılan optimizasyon modeli çıktıları olan, tarım ve tarıma dayalı sanayi işgücü verileri ve bunların kentsel nüfusa dönüşüm sürecinde kullanılan yöntem ve varsayımlar arasında iç tutarlılık bulunmuştur.

Diğer bir ifade ile; ortaya çıkan alt bölgeleri oluşturan merkezlerin nüfus tahminlerinde, genelde sanayi çarpanları kullanılmıştır. Böylece, Bölge'nin gelişiminde, önemli yerleşmelerin ve bunların oluşturacağı alt sistemlerin, Bölge'nin omurgasını teşkil edeceği kabul edilmiştir.

Bu varsayım ile optimizasyon modeli sanayi girdileri arasında da iç tutarlılık bulunmaktadır. Sanayi tesislerinin konumlandırılmasında nihai ürün ve/veya nihai ürüne yakın prosesler (halı, yün ipliği, et işleme, ayakkabı, vb) genelde Bölge'nin 4. kademe ve daha üst merkezlerinde konumlandırılmıştır.

Nitekim, optimizasyon modeli nihai çıktıları buna duyarlı sonuçlar vermiş ve sanayi yığılmaları da yukarıda sözü edilen yerleşmelerde görülmüştür. Bununla birlikte taşıma maliyetlerine hassas ilk sanayi prosesleri, ürün alanına yakın önerildiğinden Bismil, Viranşehir, Suruç, Hilvan, Siverek gibi günümüzde herhangi bir sanayi birikimi olmayan kentlere sanayi işgücü ataması yapılmıştır.

Sonuç olarak, sanayi yığılmaları yukarıda açıklanan yerleşmeler ve alt bölgelerde görülecektir.

Yukarıdaki değerlendirmeler, kentsel nüfus büyüklükleri, coğrafi özellikler, mevcut ve muhtemel ulaşım bağlantı sistemleri gözetilerek yapılmıştır. Değerlendirmelerde belirli genelleme ve kabuller yapılmıştır. Bölge'de yer alan kentlerin kademeleri ve fonksiyonları, bu genel değerlendirmenin ayrıntısı olarak aşağıda verilmektedir.

2- PLAN DÖNEMİ SONU KENTSEL FONKSİYONLAR VE KADEMELENME

Önerilen modelde öngörülen işgücü büyüklükleri ve dağılımı ile kentsel nüfus büyüklükleri gözetildiğinde, özellikle 4. kademe ve daha üst kademe merkezlerin bu fonksiyonlarını muhafaza edecekleri görülmektedir.

2.1- 6. Kademe Merkez-Gaziantep

Bölge'nin 6. kademe merkezi Gaziantep 2005 yılında 1 475 762 kişilik nüfusu ile Bölge'nin yine en büyük kenti olacaktır. Gaziantep'te 1985 yılında en büyük sektör, işgücü dağılımından aldığı % 33 pay ile imalat sanayi iken, bu sektörün 2005 yılındaki payı % 22.6'ya düşecektir. Bununla birlikte Gaziantep, 2005 yılında da imalat sanayiinde, günümüzde olduğu gibi, Bölge'nin en büyük yığılma merkezi olacaktır. Buna karşılık, hizmetler sektörünün payı % 28'den % 35.5'e yükselecek, en önemli gelişme ise bankacılık ve mali kurumların da yer aldığı özel hizmetler alt faaliyet dalında görülecektir. Böylece kentin 6. kademe merkez fonksiyonları daha belirgin hale gelecektir.

2.2- 5. Kademe Merkez-Diyarbakır

Bölge'nin 5. kademe merkezi olan Diyarbakır, yılda ortalama $r = 0.069$ büyüme hızı ile gelişecek ve 2005 yılında 1 039 676 kişilik kentsel nüfusa erişecektir. Kent böylece 2005 yılında, Bölge'nin, nüfusu 1 000 000'u aşan ikinci yerleşmesi olacaktır.

Kente önemli işgücü kaymaları beklenmektedir. 1985'te en büyük sektör, dağılımdan aldığı % 52'lik payla hizmetler sektörü iken, bu oranı 2005 yılında % 36'ya düşecektir. Buna karşılık kent, imalat sanayiinde Bölge'nin 2nci büyük yığılmasına sahip olacak ve bu sektörün payı % 9'dan % 23'e yükselecektir. Proje hedef yılı için öngörülen sektörel dağılım kompozisyonu, ülkenin benzer kentlerine dönüşecek ve kent Bölge merkezi niteliğini arttırarak koruyacaktır.

6. kademe merkez Gaziantep ve 5. kademe merkez Diyarbakır'ın, 1985 ve 2005 yılları itibariyle, tarım, sanayi ve özel ve toplum hizmetleri sektörlerinin payları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo: 1- 6. ve 5. Kademe Merkezlerde Tarım, Sanayi ve Özel ve Toplum Hizmetleri Sektörlerinin Payları

MERKEZ	TARIM		İMALAT		ÖZEL VE TOPLUM HİZMETLERİ	
	1985 (%)	2005 (%)	1985 (%)	2005 (%)	1985 (%)	2005 (%)
GAZİANTEP	4.00	2.89	33.00	22.59	28.00	35.54
DİYARBAKIR	4.00	1.30	9.00	22.94	52.00	36.09

2.3- 4. Kademe Merkezler:

Bu kademe merkezler içinde en büyük değişikliğin Şanlıurfa'da ortaya çıkması beklenmektedir. Şanlıurfa yılda ortalama $r = 0.064$ büyüme hızı ile Bölge'nin en hızlı kentleşen 4. kademe merkezi olacaktır. Proje hedef yılı işgücü kompozisyonu incelendiğinde; sektörel kaymaların olacağı, 1985'te % 12 olan sanayi sektörü payının % 21'e ulaşacağı, buna karşılık % 41 olan hizmetler sektörü oranının % 33 düzeyine ineceği tahmin edilmektedir. Diğer hizmet sektörlerinde de önemli gelişmeler beklenmektedir. Şanlıurfa'nın Diyarbakır ile rekabet edeceği, bir ara kademe merkez olarak, özellikle Aşağı Fırat havzasını ekonomik açıdan kontrol edeceği sanılmaktadır.

Batman ve Mardin'de mevcut ve gelecekteki sektörel işgücü kompozisyonu ve kentlerin rolleri açısından önemli bir değişiklik görülmemektedir. Tüm sektörler görece olarak yerlerini korumaktadır. Adıyaman'da hizmetler sektörü atılım yapacaktır. Coğrafi kısıtlarla belirgin bir alt bölge teşkil eden bu kesimde, Adıyaman'ın yakın çevresine hizmet sunan bir merkez olacağı tahmin edilmektedir. Mardin'de ise sanayi sektöründe oransal bir atılım beklenmektedir. Bu kentte, imalat sanayiinin payı % 12'den % 19'a yükselmekte, hizmetler sektörü ise % 53'ten % 44'e düşmektedir.

Ayrıca, plan dönemi içinde Mardin ve Kızıltepe'nin mekansal bütünleşmesi daha da belirginleşecektir. 2005 yılı itibariyle bu iki kentin, belirli fonksiyonları birbirlerini bütünler biçimde yerine getirecekleri açıktır.

Cizre, bugünkü fonksiyonlarını devam ettirecek ve özellikle sanayi ve kamu hizmetleri dışındaki diğer hizmet sektörlerinde yığılmalara sahip olacaktır. Örneğin sanayi sektörünün payı % 6'dan % 15'e ulaşacak, özel hizmetlerin payı ise % 2'den % 13 düzeyine çıkacaktır. Böylece Cizre'nin 4. kademe fonksiyonları daha belirginleşecektir.

4. Kademe merkezler içinde Siirt'in, günümüzdeki fonksiyonlarını sürdürmesi beklenmelidir. Kentte işgücü kompozisyonu daha dengeli hale gelecektir. 1985'te % 63 düzeyindeki hizmetler sektörü payı 2005'te % 43 düzeyine düşecektir. Buna karşılık sanayi, ticaret, inşaat ve ulaştırma-haberleşme-depolama (UHD) sektörlerinde artışlar görülecektir.

4. Kademe merkezlerde tarım, sanayi ve özel ve toplum hizmetleri sektörlerinin payları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo: 2- 4. Kademe Merkezlerde Tarım, Sanayi ve Özel ve Toplum Hizmetleri Sektörlerinin Payları

MERKEZ	TARIM		İMALAT		ÖZEL VE TOPLUM HİZMETLERİ	
	1985	2005	1985	2005	1985	2005
	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)
ŞANLIURFA	14.0	10.3	12.0	20.9	41.0	32.8
BATMAN	17.0	7.9	19.0	19.3	31.0	38.6
ADİYAMAN	11.0	4.4	21.0	13.6	36.0	56.3
SİİRT	7.0	1.6	8.0	20.4	63.0	42.7
MARDİN	5.0	3.6	12.0	18.9	53.0	44.7
CİZRE	17.0	6.7	6.0	15.4	31.0	50.8

2.4- 3. Kademe Merkezler

GAP Bölgesi'nde yer alan 3. kademe ve 2.5 ara kademe merkezlerde genelde iki tür gelişme beklenmektedir. İlk grupta yer alan yerleşmelerde hizmet ve sanayi ağırlıklı gelişme görülecektir. Bu kentler sulama alanlarında yer almaktadır. Oğuzeli, Kilis, Nizip, Birecik, Hilvan, Siverek, Viranşehir, Akçakale, Kızıltepe, Nusaybin, Kurtalan, Çınar, Ergani gibi kentlerde 1990-2005 yılı döneminde tarım sektörünün payı görece olarak azalırken, sanayi gelişimi ağırlık kazanmaktadır.

Nitekim bu grupta yer alan kentlerde 1985 yılında hizmetler sektörünün toplam içindeki payı ortalama % 30.6, imalat sanayiinin payı % 11.9 ve tarım sektörünün payı % 26 iken, bu oranların 2005 yılında hizmetler sektöründe % 31.8, imalat sanayiinde % 19 ve tarım sektöründe ise % 9.4 olması beklenmektedir.

Birinci grupta yer alan 3. kademe ve 2.5 ara kademe imalat sanayi ağırlıklı yerleşmelerde tarım, sanayi ve özel ve toplum hizmetleri sektörlerinin payları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo: 3- 3. Kademe ve 2.5 Ara Kademe İmalat Sanayi Ağırlıklı Yerleşmelerde Tarım, Sanayi ve Özel ve Toplum Hizmetleri Sektörlerinin Payları

		(%)					
İl	İlçe	Tarım		İmalat		Özel ve Toplum Hizmetleri	
		1985	2005	1985	2005	1985	2005
GAZİANTEP	Kilis	17.00	10.08	16.00	12.13	37.00	56.57
GAZİANTEP	Nizip	13.00	6.97	23.00	21.65	24.00	34.06
ŞANLIURFA	Siverek	21.00	13.30	8.00	20.16	37.00	31.72
DIYARBAKIR	Silvan	38.00	23.75	5.00	24.02	44.00	27.90
ŞANLIURFA	Viranşehir	39.00	26.21	6.00	17.17	17.00	27.01
MARDİN	Nusaybin	45.00	19.27	5.00	6.20	23.00	63.49
MARDİN	Kızıltepe	22.00	8.87	9.00	15.77	30.00	48.16
DIYARBAKIR	Ergani	14.00	8.19	12.00	19.44	39.00	38.74
ŞANLIURFA	Birecik	19.00	11.67	14.00	20.55	27.00	32.33
ŞANLIURFA	C.pınar	47.00	11.94	5.00	12.17	31.00	40.54
ADIYAMAN	Kahta	29.00	7.22	11.00	17.96	22.00	39.24
DIYARBAKIR	Bismil	49.00	14.72	5.00	17.08	19.00	38.76
ADIYAMAN	Gölbaşı	21.00	4.30	11.00	12.83	32.00	60.10
ADIYAMAN	Besni	12.00	2.70	25.00	22.64	30.00	35.62
ŞANLIURFA	Akçakale	36.00	48.90	4.00	18.14	42.00	12.46
ŞANLIURFA	Bozova	19.00	13.54	6.00	23.10	32.00	33.62
SİİRT	Kurtalan	14.00	23.46	13.00	15.16	35.00	34.90
GAZİANTEP	Oğuzeli	43.00	17.73	7.00	26.32	35.00	10.56
ŞANLIURFA	Hilvan	27.00	8.24	7.00	21.35	31.00	33.59
DIYARBAKIR	Çınar	38.00	20.15	3.00	34.98	29.00	21.37
GAZİANTEP	Yavuzeli	42.00	15.28	7.00	37.53	34.00	25.21
SİİRT	Beşiri	39.00	7.79	5.00	8.53	41.00	37.51

İkinci grupta yer alan ve GAP sulama alanları dışında kalan yerleşmelerde ise, günümüzdeki gibi tarım ve hizmet sektörü ağırlıklı bir gelişme görülecektir. Bu grup kentlerde 3 önemli sektörün 1985 yılında toplam istihdam içindeki payları tarımda % 32.1, sanayide % 5.2 ve hizmetlerde % 37.4 olarak bulunmuştur. Tarım ve hizmetler sektörünün toplam payı ise % 69.5'tir. Bu değerler 2005 yılı için tarım % 16.0, sanayi % 9.2 ve hizmetler % 44.3 olarak tahmin edilmektedir. Görüldüğü gibi bu grup yerleşmelerde imalat sanayi belirli bir atılım göstermekle beraber, ilk gruptaki kentler kadar gelişmeyecektir. Tarım ve hizmetler sektörlerinin toplam payı ise % 60.3 olacaktır. Böyle bir gelişme, hizmet ağırlıklı ekonomik yapıyı açıkça ortaya koymaktadır.

İkinci grupta yer alan 3. kademe ve 2.5 ara kademe tarım ve hizmet ağırlıklı yerleşmelerde tarım, sanayi ve özel ve toplum hizmetleri sektörlerinin payları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo: 4- 3. Kademe ve 2.5 Ara Kademe Tarım ve Hizmet Ağırlıklı Yerleşmelerde Tarım, Sanayi ve Özel ve Toplum Hizmetleri Sektörlerinin Payları

		(%)					
		Tarım		İmalat		Özel ve Toplum Hizmetleri	
İl	İlçe	1985	2005	1985	2005	1985	2005
GAZİANTEP	İslahiye	38.00	16.57	5.00	14.38	39.00	36.87
ŞANLIURFA	Suruç	36.00	11.07	9.00	27.22	23.00	32.96
MARDİN	Midyat	9.00	12.47	6.00	8.16	50.00	42.37
SİİRT	Kozluk	38.00	13.58	13.00	17.15	30.00	36.90
MARDİN	Derik	36.00	36.47	4.00	35.22	32.00	15.12
MARDİN	Silopi	26.00	14.93	3.00	2.92	32.00	43.87
DİYARBAKIR	Çermik	36.00	11.34	5.00	7.70	32.00	43.25
SİİRT	Şırnak	21.00	5.89	3.00	5.15	63.00	70.53
GAZİANTEP	Araban	57.00	15.11	6.00	23.41	19.00	32.84
DİYARBAKIR	Lice	26.00	4.97	6.00	11.09	44.00	36.86
DİYARBAKIR	Hani	32.00	11.19	9.00	12.70	21.00	39.95
MARDİN	İdil	21.00	22.68	2.00	10.54	65.00	35.66
MARDİN	Mazıdağı	7.00	3.75	9.00	9.87	40.00	35.67
ADIYAMAN	Çelikhan	59.00	23.15	4.00	8.18	21.00	28.73
MARDİN	Savur	59.00	21.39	3.00	9.30	25.00	21.77
DİYARBAKIR	Kulp	14.00	3.05	7.00	6.92	54.00	37.64
SİİRT	Baykan	22.00	12.75	15.00	19.51	28.00	30.34
MARDİN	Ömerli	28.00	16.94	5.00	10.58	39.00	22.35
DİYARBAKIR	Dicle	17.00	12.20	3.00	10.06	28.00	41.48
SİİRT	Sason	44.00	14.29	1.00	9.25	41.00	28.26
MARDİN	Gercüş	22.00	3.64	3.00	5.52	55.00	48.51
DİYARBAKIR	Hazro	19.00	10.61	4.00	8.29	39.00	47.72
HAKKARİ	Uludere	54.00	28.63	2.00	9.63	31.00	24.06
SİİRT	Pervari	50.00	18.79	2.00	12.90	37.00	24.59
SİİRT	Şirvan	53.00	13.50	1.00	3.81	35.00	22.12
DİYARBAKIR	Cüngüş	11.00	5.03	5.00	8.86	32.00	29.88
SİİRT	Eruh	30.00	2.79	3.00	5.53	54.00	43.87
ADIYAMAN	Gerger	28.00	4.41	9.00	10.15	35.00	29.50
HAKKARİ	Beytüşşb.	17.00	24.17	1.00	6.81	73.00	30.92
ADIYAMAN	Samsat	55.00	18.24	1.00	9.31	28.00	38.65
ŞANLIURFA	Halfeti	13.00	1.74	7.00	7.74	54.00	35.74

Yukarıda belirtilen yerleşmelerin dışında, Bölge'de yeni ilçe merkezi olan yerleşmelerin, proje dönemi sonunda 3. kademe ve 2.5 ara kademe merkezler olacağı ve ilçe sınırları içindeki yerleşmelere eğitim, sağlık ve yönetsel hizmetler ağırlıklı olmak üzere, ticaret ve diğer hizmetler alt-faaliyetlerinde de servis sunacağı öngörülmektedir.

3- SONUÇ

Ülkemizde, 7. kademe merkez (ülkesel merkez) konumunda İstanbul bulunmaktadır. GAP Bölgesi'nde 6. kademe merkez (bölgesel merkez) rolünü Gaziantep üstlenmektedir. Diyarbakır alt-bölgesel merkez (5. kademe merkez) konumundadır. Günümüzde 4. kademe merkez fonksiyonlarına sahip Şanlıurfa'nın da gelecekte 5. kademe merkez (alt-bölgesel merkez) fonksiyonlarını üstleneceği beklenebilir.